

Cari Açığın Sebebini Merak Eden Bütçeye Baksın

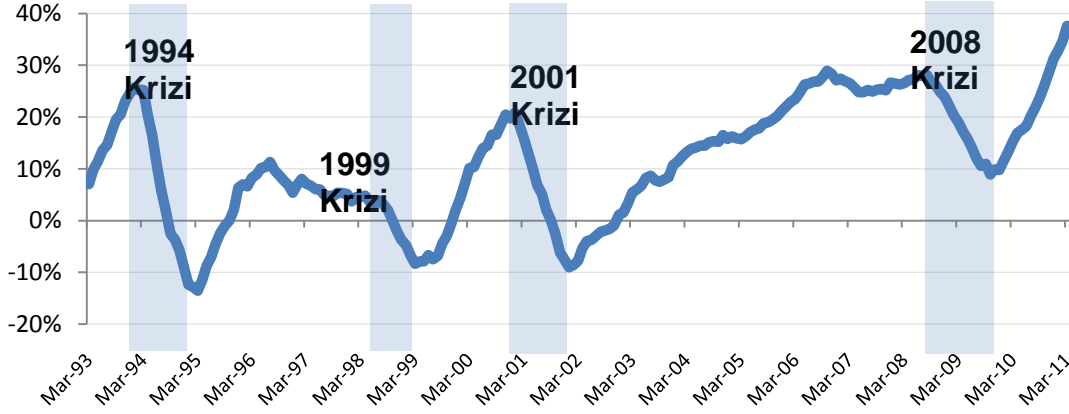
Cari açık, uzun yıllardan beri Türkiye ekonomisi için bir kırılma unsuru haline gelmiş ve kronik bir hal kazanmıştır. Cari açığın sürdürülebilirliği ülkenin döviz kazanma kabiliyeti ile doğrudan alakalıdır. Bu açıdan bakıldığında cari açığın döviz kazandırıcı işlemlere, yani mal ve hizmet (turizm, inşaat, taşıma vb.) ihracatına oranı oldukça önemli bir göstergedir.

Şekil 1 'de Türkiye 'de cari açığın döviz kazandırıcı işlemlere oranı gösterilmektedir. Şekil, adeta Türkiye 'nin finansal krizlerinin fotoğrafını göstermektedir. Özellikle 1994, 2001 ve 2008 krizleri öncesinde cari açığın döviz kazandırıcı işlemlere oranının %25-30 bandına yaklaştığı ve kriz sonrasında hızla düştüğü görülmektedir. Bu açıdan bakıldığında cari açığın döviz kazandırıcı işlemlere oranı açısından %30 düzeyinin kritik bir öneme sahip olduğunu vurgulamakta fayda vardır.

2008 krizi sonrasındaki toparlanma dönemine baktığımızda ise oranın çok hızlı arttığı ve 2010 sonu itibarıyla %30'u aştığı dikkati çekmektedir. 2011'in ilk çeyreği itibarıyla ise cari açık (12-aylık küm.) 60,5 milyar dolara ulaşarak tüm zamanların rekorunu kırmıştır. Cari açığın döviz kazandırıcı işlemlere oranı da %37,6'ya ulaşmıştır.

¹ <http://www.tepav.org.tr/tr/ekibimiz/s/34/Sarp+Kalkan>

Şekil 1. Cari açığın döviz kazandırıcı işlemlere (ihracat ve hizmet geliri) oranı, 12 aylık kümülatif

Kaynak: TCMB Ödemeler Dengesi ve TEPAV Hesaplamaları

Farklı kriz dinamikleri

Aslına bakılırsa 2001 krizi sonrasındaki toparlanma döneminde de cari açığa hızlı bir artış gözlenmiştir. Ancak o dönemde cari açığındaki artış, döviz kazandırıcı işlemlerdeki artışın altında kalmıştır. Bir başka deyişle mal ve hizmet ihracatı cari açıktan daha hızlı artmıştır. Bu yüzden cari açığın döviz kazandırıcı işlemlere oranının kritik düzeylere ulaşması 5 yıl sürmüştür.

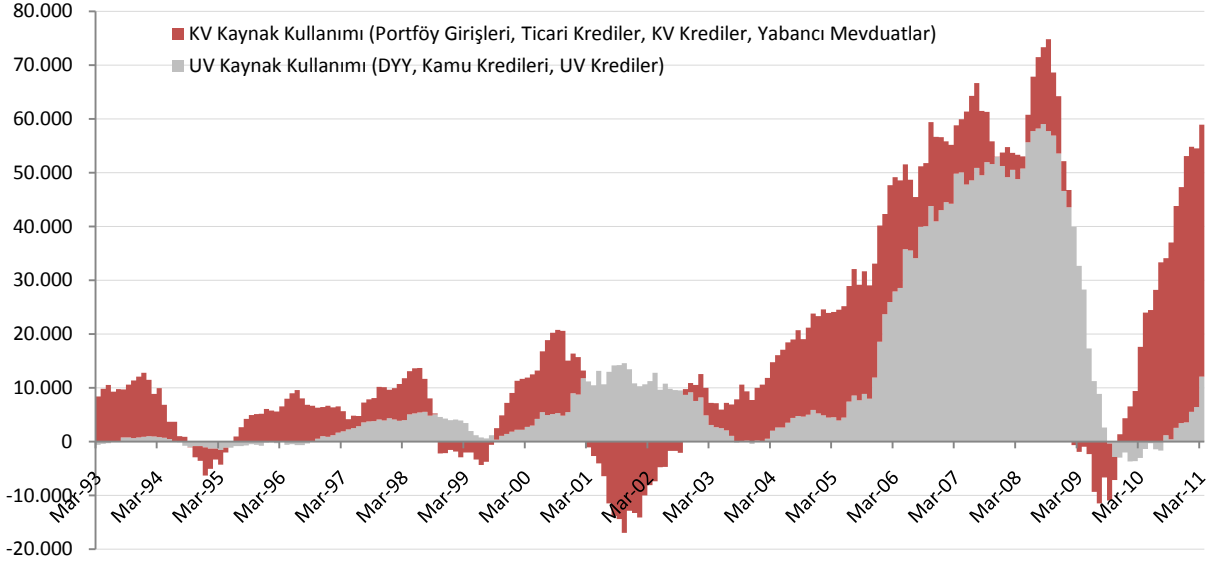
2008 krizi sonrasında ise cari açıkla birlikte mal ve hizmet ihracatı da hızlı bir düşüş göstermiştir. Krizin ilk dönemi olan Eylül 2008-Ekim 2009 döneminde cari açık 35,3 milyar dolar, mal ve hizmet ihracatı ise 38,7 milyar dolar azalmıştır. Bu durum 2008 kriziyle 1994 ve 2001 krizleri arasındaki birinci farkı işaret etmektedir: 2008 krizi sonrasında önceki krizlerin aksine cari açıkla birlikte ihracat gelirlerinde de düşüş gözlenmiştir.

Kriz sonrası toparlanma döneminde ise ikinci farklılık göze çarpmaktadır. Önceki krizlerin aksine 2008 krizi sonrasında cari açık hızla artarken mal ve hizmet ihracatı açığı telafi edebilecek kadar artmamıştır. Ekim 2009-Mart 2011 döneminde cari açık 48 milyar dolar artarken mal ve hizmet ihracatındaki artış 20,4 milyar dolarda kalmıştır. Yani, düşük dış talep nedeniyle ihracat artışının sınırlı kalması cari açığı daha büyük bir sorun haline getirmektedir.

Cari açığın %80'i kısa vadeli kaynaklarla finanse ediliyor

Cari açığın düzeyi kadar nasıl finanse edildiği de önemli bir risklilik göstergesidir. Şekil 2'de son 20 yılda fon girişleri ve bunların vade dağılımları gösterilmektedir. Buna göre portföy girişleri (sıcak para), ticari krediler, kısa vadeli krediler ve yabancı mevduatlar kısa vadeli kaynak kullanımlarını oluşturmaktadır ve kırmızı ile gösterilmektedir. Doğrudan yabancı yatırımlar (DYY), kamunun kullandığı krediler ve özel sektörün kullandığı uzun vadeli krediler ise uzun vadeli kaynak kullanımının altında toplanmıştır ve açık gri ile gösterilmektedir.

Şekil 2. Dış kaynak kullanımının vade dağılımı, 12 aylık küm., milyon \$

Kaynak: TCMB Ödemeler Dengesi ve TEPAV Hesaplamaları

Şekil 2'ye bakıldığında üç tespit yapmak mümkündür. Birincisi, 2005 sonrasında dış kaynak kullanımı hızla artmış ve uzun vadeli hale gelmiştir. Kullanılan dış kaynağın 2006'da yüzde 76'sı, 2007'de ise yüzde 95'i uzun vadeli fonlardan oluşmaktadır.

Ancak, 2008 kriziyle birlikte dış kaynak girişlerinde keskin bir düşüş yaşanmış ve 2009 yılı sonu itibariyle 3,7 milyar dolara kadar gerilemiştir. 2010'da fon girişlerinde toparlanma sağlanmış ve 2011'in ilk çeyreği itibariyle 12 aylık kümülatif kaynak girişi 58,9 milyar dolara çıkmıştır.

Dış kaynak kullanımı miktarsal olarak toparlansa da niteliksel olarak dış kaynaklarda ciddi bir bozulma dikkati çekmektedir. 2011'in ilk çeyreği itibariyle kullanılan dış kaynağın yüzde 80'inin kısa vadeli kaynaklardan oluşması, cari açığın finansmanında ciddi bir niteliksel bozulmanın göstergesidir.

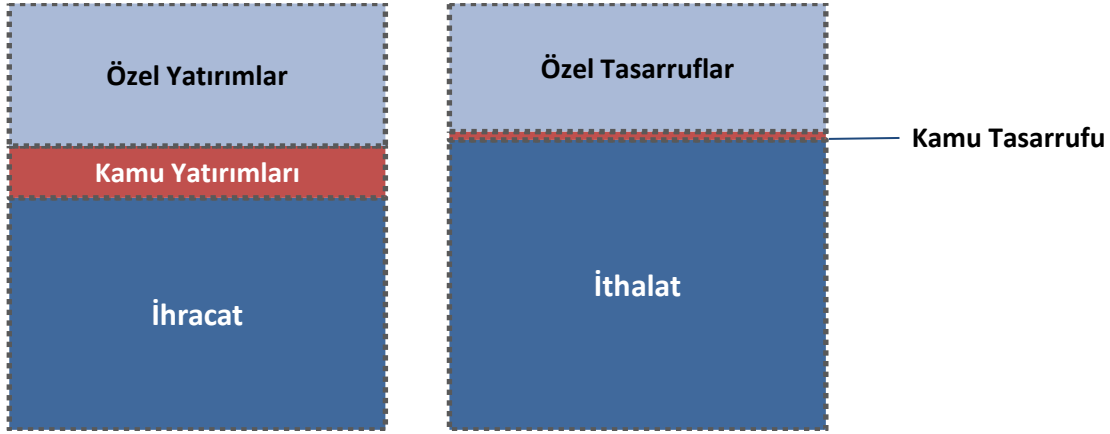
Cari açık bir sonuçtur: Olağan şüpheli bütçe açığıdır

Önceki bölümlerde de özetlendiği gibi hem cari açığın düzeyinde, hem de finansman kalitesinde ciddi bir bozulma gözlenmektedir. Kamuoyundaki yaygın kanı cari açık finanse edilebildiği sürece sorun olmadığı yönündedir. Ancak, cari açığa karşı önlem alabilmek için cari açığın nedenlerini de iyi anlamak gerekmektedir.

Aslına bakıldığında dış ticaret dengesi, bütçe dengesi ve özel sektörün tasarruf-yatırım dengesi (T-Y Dengesi) bir eşitlik oluşturmaktadır. Bütçe dengesi ve tasarruf-yatırım dengesinin toplamı dış ticaret dengesine eşit olmak durumundadır. Bu ilişkiyi Şekil 3'te özet bir şekilde görmek mümkündür. Şeklin sol tarafı sisteme kaynak girişlerini, sağ tarafı ise kaynak çıkışlarını göstermektedir. Sistemden 3 şekilde kaynak çıkışı olmaktadır. Bunlardan ilki özel kesimin tasarruflarıdır. İkincisi ise kamunun vergi ve diğer gelirleridir. Üçüncü çıkış ise ithal ettiğimiz ürünlere yapılan ödemeler ile gerçekleşir. Gelir akımlarından bu 3 çıkışın karşılığında da özel yatırımlar, kamu harcama ve yatırımları ve ihracat 3 kaynak girişini göstermektedir.

Yukarıdaki argümana göre özel tasarruflar ve kamu tasarrufları, özel yatırımları ve kamu yatırımlarını karşılamakta yetersizse dış ticaret açığı vermeniz kaçınılmazdır. Vereceğiniz dış ticaret açığı da bütçe açığı ve özel kesimin T-Y açığı kadar olacaktır. Yani Türkiye gibi zaten özel tasarruf açığı olan bir ülkeyse bütçe açığınız artarsa cari açığınız da artacaktır.

Şekil 3. Türkiye'de 2010 yılı makro dengesi

Kaynak: DPT 2011 Yıllık Programında yer alan gerçekleşme tahminleri ve 2010 Milli Gelir Hesapları

Türkiye'de cari açığın dörtte üçü bütçe açığından kaynaklanıyor

Şekil 3 ve Tablo 1'de 2010 yılında dış ticaret dengesi, bütçe (kamu T-Y) dengesi² ve özel tasarruf (T-Y) dengesi açısından ne durumda olduğumuz gösterilmektedir. 2010 yılına ilişkin kesin tasarruf-yatırım dengesi rakamları belli olmamakla birlikte DPT'nin gerçekleşme tahminleriyle bile yaklaşık bir sonuca ulaşılabilmektedir.

Türkiye'nin yaklaşık 61 milyar TL düzeyindeki dış ticaret açığı 43,6 milyar TL düzeyindeki bütçe açığının (ya da kamu T-Y açığının) ve 13 milyar TL düzeyindeki özel tasarruf açığının toplamına çok yakındır. Bu da bize 2010 yılında cari açığın arkasında yatan asıl nedenin kamuoyunda tartışıldığı gibi özel sektörün tasarruf açığı değil, kamunun bütçe açığı olduğunu göstermektedir. Daha net ifade etmek gerekirse cari açığın yaklaşık dörtte üçü bütçe açığından kaynaklanmaktadır.

² 2003-2010 döneminde merkezi yönetim bütçe dengesi ile kamunun T-Y dengesi arasında %96 korelasyon olduğu için iki kavram bu notta denklik şeklinde kullanılmaktadır. Ancak tanımsal olarak bütçe dengesi ile kamunun T-Y dengesi arasında sermaye transferleri, servet vergileri, diğer transferler, borç alma/verme işlemlerinden kaynaklanan farklar bulunmaktadır.

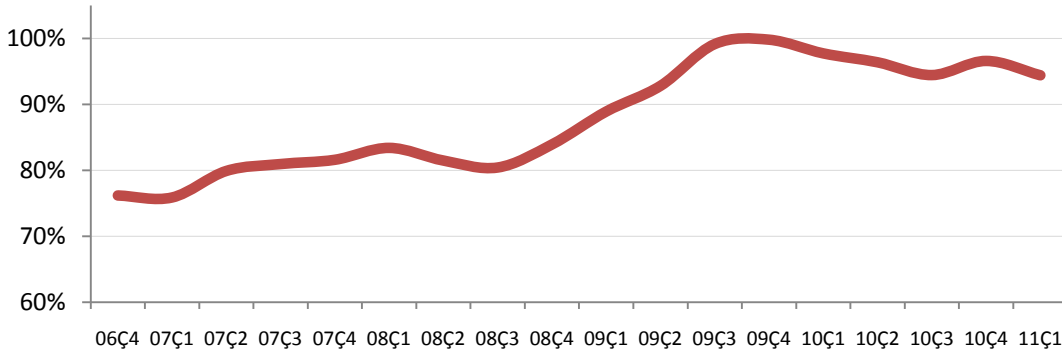
Tablo 1. Dış ticaret dengesi, bütçe dengesi ve özel T-Y dengesi, 2010, milyon TL

Mal ve Hizmet İhracatı	233,077
Mal ve Hizmet İthalatı	294,032
Dış Ticaret Dengesi	-60,955
<hr/>	
Kamu Harcanabilir Geliri	131,595
Kamu Tüketimi	122,886
Kamu Tasarrufları	8,709
Kamu Yatırımları	52,336
Kamu T-Y (Bütçe) Dengesi	-43,627
<hr/>	
Özel Harcanabilir Gelir	958,584
Özel Tüketim	828,909
Özel Tasarruflar	129,675
Özel Yatırımlar	142,872
Özel T-Y Dengesi	-13,197

Kaynak: DPT 2011 Yıllık Programında yer alan 2010'a ilişkin gerçekleşme tahminleri ve 2010 Milli Gelir Hesapları

Cari açık ile bütçe açığı arasındaki ilişkiyi ortaya koyduğumuza göre bugünün kritik sorusu şudur: Cari açığı kontrol altına almak için maliye politikasında gerekli sıkılaşmayı sağlayabiliyor muyuz? Bütçe verilerine bakıldığında son dönemde maliye politikasının sıkılaşmadığı aksine gevşetildiği görülebilecektir.

Şekil 4. Faiz dışı harcamaların bütçe gelirlerine oranı, 12 aylık küm.

Kaynak: Maliye Bakanlığı

Maliye politikasındaki gevşemeye ilişkin ipuçları ise Şekil 4'te görülmektedir. Faiz dışı bütçe harcamalarının bütçe gelirlerine oranı kriz öncesinde %80 düzeyinde seyredirken krizde bütçe gelirlerinin reel olarak düşmesinin de etkisiyle %100'e kadar tırmanmıştır. Bu süreçte faiz dışı harcamalardaki artışın önüne geçilmemiştir. Bu da faiz dışı harcamaların gelir içindeki payının kalıcı olarak %95'in üzerinde seyretmesi sonucunu doğurmuştur. Bir başka deyişle faiz harcamalarındaki düşüş dolayısıyla bütçe açığının azaltılması ve dolayısıyla cari açığın düşürülmesi mümkünken bu imkân kullanılmamıştır.

TEPAV'ın 2010 yılı Bütçe Uygulama Sonuçları'nı değerlendirdiği Mali İzleme Raporu'nda da 'aşırı' genişlemeci maliye politikalarına değinilmektedir. Raporda yapısal faiz dışı bütçe dengesindeki değişimle ölçülen "mali duruş (fiscal stance)"un olumsuz bir tablo sergilediği, bunun da maliye politikasının uzun dönemli dinamiklerindeki kötüleşmeyi gösterdiği vurgulanmıştır.³

Cari açığı düşürebilmek için bütçe açığı azaltılmalıdır

Bugüne kadar cari açıkla mücadele adına çok az tedbir alınmıştır. Alınan tedbirler de özel sektörün tasarruf açığını azaltmaya yöneliktir. Örneğin Merkez Bankası'nın kredi genişlemesini engellemeye yönelik önlemleri bunlardan biridir. Bu önlemler tamamıyla başarıya ulaşsa ve özel sektörün tasarruf ve yatırımları dengeye gelse bile sorunun dörtte biri ancak çözülebilecektir.

Cari açığın biran önce yönetilebilir düzeylere indirilmesi gerekmektedir. Bunun için de maliye politikasının sıkılaştırılması gerekmektedir. Denk bir bütçe, 2010'daki düzeyine yakın bir özel tasarruf açığı ve özel tasarruf açığı kadar dış ticaret açığı Türkiye için ideal ve sürdürülebilir bir denge gibi görünmektedir.

³ Bahsi geçen Mali İzleme Raporuna ulaşmak için: <http://www.tepav.org.tr/tr/haberler/s/2100>